

POLINA SHULYK
Kamenets-Podolsky

ANDROGYNY IN ISRAELI WOMEN'S LITERATURE

The article looks at the problem of androgyny in Israeli women's literature where it is represented quite dubiously. In works by JonaVolah and Nurit Zarhi the androgenic behavior of female characters is explained by the desire for social adaptation as well as by an attempt to understand the inner non-acceptance of their gender and even physiological identity. The works by Orly Castel-Bloom, Zeruya Shalev, Maya Arad, and Savion Librecht give another pattern of androgyny in which the tendency to suit the standards of the opposite sex results in social masculinization/ feminization. In their works women's masculine behavior is a conscious choice appealing for the change of their low social status rooted in Biblical and Talmudistic texts.

Key words: Bible, women's literature, androgyny, gender, social status, behavior patterns, social adaptation.

ПОЛІНА ШУЛИК
м. Кам'янець-Подільський

ФЕНОМЕН АНДРОГІННОСТІ В ІЗРАЇЛЬСЬКІЙ ЖІНОЧІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті досліджується проблема андрогінності в ізраїльській жіночій літературі, де студійований феномен презентований неоднозначно. У творах Йони Волах і Нурит Зархі андрогінна поведінка героїнь зумовлена як прагненням до соціальної адаптації, так і спробою осмислити внутрішнє неприйняття свого гендерного й навіть фізіологічного визначення. Творчість Орлі Кастель-Блум, Цруї Шалев, Майї Арад, Савіон Лібрехт становить інший канон андрогінності, в якому прагнення відповідати нормативам іншої статі призводить до маскулізації / фемінізації в суспільстві. Маскулінна поведінка жінок у творах цих мисткинь – свідомий вибір, покликаний змінити низький статус жінки, що закладений традицією в біблійних і талмудичних текстах.

Ключові слова: Біблія, жіноча література, андрогінність, гендер, соціальний статус, моделі поведінки, соціальна адаптація.

Стаття надійшла до редколегії 03.11.2016

УДК 821.161.2.091

ЗІНАЇДА ШУМЕЙКО

м. Чернігів
zina1906@ukr.net

ТВОРЧА СПАДЩИНА МАТВІЯ НОМИСА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ ХІХ СТОЛІТТЯ

У статті досліджено літературну спадщину українського етнографа, фольклориста, мовознавця, письменника, громадського діяча Матвія Номиса в контексті розвитку вітчизняного літературного процесу ХІХ століття. Автор зазначає, що творчість персоналії розвивалася в руслі загальних мистецьких тенденцій доби, у взаємодії з провідними представниками суспільно-політичного руху. Художньо-ідейний аналіз художніх творів митця дав змогу автору дійти висновку щодо приналежності Матвія Номиса до когорти письменників-романтиків.

Ключові слова: романтизм, літературний твір, оповідання, письменник.

Сучасність українського народу глибоко вкорінена в історію формування етносу, його матеріальну й духовну культуру. Саме тому на сучасному етапі державотворення, в умовах національного та духовного відродження, ми маємо звертатися до морально-етичних, філо-

софських, наукових, соціальних ідей та принципів, на які спиралися у своєму поступі провідні діячі української науки й культури. Особливо це стосується персоналії, життєвий шлях і творча спадщина яких упродовж тривалого часу перебували поза увагою дослідників чи висвіт-

лювалися тенденційно, у руслі радянської ідеології. До своєрідних «білих плям» вітчизняної історії належить життя і творчість видатного українського письменника, етнографа, фольклориста, мовознавця, громадського діяча Матвія Номиса (1823–1901).

Упродовж тривалого періоду в центрі уваги дослідників переважно перебувала етнографічна й фольклористична діяльність Матвія Номиса, який є упорядником збірки «Українські прислів'я, приказки і таке інше». Її вивчали сучасники діяча – М. Возняк, М. Грушевський, С. Єфремов, В. Науменко, М. Сумцов, І. Франко – наприкінці XIX – на початку XX ст. Окремі аспекти наукової і громадської діяльності зазначеної постаті в другій половині XX ст. аналізували Б. Ванцак, П. Одарченко, М. Пазяк, Б. Струмінський, Ю. Шевельов. Радянські фольклористи й літературознавці І. Денисюк, І. Михайлин, Р. Міщук побіжно зверталися до аналізу літературних текстів Матвія Номиса, обмежуючись критичними коментарями з позицій соціалістичного реалізму, не вдаючись до глибокого художньо-ідейного аналізу в контексті мистецьких тенденцій доби. Отже, на сьогодні актуалізується потреба у вивченні художніх творів Матвія Номиса в руслі вітчизняного літературного процесу XIX ст. Метою цієї статті є дослідження літературних творів Матвія Номиса в контексті розвитку вітчизняного літературного процесу XIX ст.

Романтизм – філософський і мистецький напрям, що виник наприкінці XVIII ст. в Німеччині, Англії й Франції, як реакція на Французьку революцію. Поступово романтизм охопив усі сфери духовної культури, перетворився на цілісну систему й певну ідеологію, оскільки мав художньо-ідейну програму, характеризувався боротьбою різних течій.

Розквіт романтизму в українській літературі припадає на 30-ті – поч. 40-х років XIX ст. Варто зазначити, що розвиток українського романтизму відбувався в досить складних суспільно-політичних умовах: відсутність власної державності, слабкість зв'язків між окремими центрами українського життя, а водночас активізація боротьби за розвиток власної освіти й культури, підвищення рівня національної свідомості.

Однією з найвиразніших ознак українського романтизму, як зазначають дослідники

[10; 11], було його існування у формі окремих течій (фольклорно-побутова, фольклорно-історична, громадянська, психолого-особистісна), шкіл, а подекуди діяльності окремих осіб.

Останнім яскравим явищем вітчизняного романтизму була діяльність згуртованих навколо журналу «Основа» (1861–1862) в Петербурзі письменників і громадських діячів, як-от: В. Білозерського, Матвія Номиса, М. Костомарова, П. Куліша, Т. Шевченка – їх об'єднала ідея популяризації української культури, розвитку науки й освіти. Літературна творчість Матвія Номиса, на нашу думку, є яскравим зразком романтизму. Проте перш ніж перейти до аналізу власне художніх творів, варто звернутися до визначальних ознак зазначеного літературного напрямку. Зокрема Алла Сініцина визначає такі концептуальні філософські основи романтизму: по-перше, романтизм створює нову концепцію розуміння світу, який проявляє себе як єдина динамічна єдність, де все перебуває в русі й змінах; віддаючи перевагу не матеріальному, а духовному, романтизм протиставляє «освіченості», раціоналізмові – почуття, «серце», засобом вираження яких стає поезія. По-друге, на перший план висувається особистісне начало, інтуїція, пріоритет почуття над розумом, що веде до зосередження на складній природі людського «Я», яке стає визначальним чинником духовної суб'єктивності, акцентується увага на конкретному, індивідуально-неповторному в бутті людини. По-третє, відкривається цінність конкретно-історичного, особливості якого є не тільки сприйняття світу в його русі, а й увага до своєрідності етапів і форм цього руху. По-четверте, завдяки романтичній системі світобачення переоцінюються й відкриваються ті грані життя, які нехтувалися попередніми культурними системами, зокрема просвітництвом, насамперед романтизм вносить нову течію суб'єктивізму, активізуючи таким чином творчі потенції особистості, перетворюючи її з об'єкта на суб'єкт події, наново відкриваючи людину в її національному середовищі. По-п'яте, людина, народ стають діючими чинниками історії: історизм та інтерес до конкретно-локального спрямовує романтичну свідомість до національних джерел, якими є народна творчість, фольклор, національні традиції. Завдяки

цьому романтизм виявив якісно нове розуміння фольклору як кодифікації естетичної вартості народної поезії й джерело літературної творчості, як художнє осмислення історії, виразне повторності особи і народу [10, 16]. Оскільки, як уже зазначалося, романтизм не був однорідним явищем, у творах різних стильових течій і шкіл по-різному акцентувалися окреслені ознаки.

Діяльність Матвія Номиса в 50-60-х роках ХІХ століття характеризувалася різноманітністю: він був одним із керівників друкарні П. Куліша; брав участь в організації діяльності першого українського журналу «Основа», здійснював редакторську роботу, підтримував зв'язки з дописувачами; долучився до дискусії щодо становлення та розвитку української літературної мови; організовував магазин української моди, «Тарасову книгарню».

На цей час припадає й пік літературної діяльності Матвія Номиса: його оповідання з'явилися в 1858 р., коли він змушений був залишити державну службу в Петербурзі (з 30 жовтня 1858 р. по 31 січня 1859 р.) у зв'язку з хворобою очей.

У цей час з'явилися такі твори митця, як «Уривки з автобіографії Василя Петровича Білокопитенка», оповідання «Дід Мина і баба Миниха» і «Тітка Настя», кілька етнографічних розвідок. Художні твори Матвія Номиса друкувалися на сторінках періодичних видань, а 1900 року вийшло друком окреме видання, яке починалося заміткою «З дитячих і юнацьких спогадів автора» [9]. Ці літературні тексти користувалися попитом серед простого народу, друкувалися в підручниках для навчання читання дорослого населення. Проте до сьогодні вони не стали предметом літературознавчого аналізу. Радянські дослідники вважали Матвія Номиса представником етнографічно-побутової школи, до якої належали письменники (Семен Нос, Ганна Барвінок, Марко Вовчок), що «слідували висунутих П. Кулішем естетично-методологічним принципам так званої етнографічної достовірності й виступали переважно в «Основі» та газеті «Чернігівський листок» [2, 188–189].

Літературознавець І. Михайлин зазначав, що оповідання прозаїка створені «у фольклорному дусі з настановою на зображення гармонійності українського світу, точного відтворення етнографічних деталей, розвитком моралі-

заторської ідеї» [3, 236]. Р. Міщук вважав їх оповіданнями-стилізаціями з морально-дидактичною настановою, у яких йде мова про дріб'язкові факти буденного життя селян, коло інтересів яких замкнулося на домашньому господарстві й церкві. Праведне життя цих героїв Матвія Номиса не викликає жодних сумнівів; детальні описи одягу, сентиментальні характеристики стверджують «старосвітськість» зарізького суспільства [4, 102].

Проведений аналіз літературних творів Матвія Номиса дає підстави для висновку, що їхньою визначальною рисою, яку радянські літературознавці вважали недоліком, є відсутність глибоких внутрішніх психологічних конфліктів у головних героїв. Наприклад, І. Денисюк вважав, що це «етнографічно-побутові оповідання без екскурсів у психологію героїв» [1]. Зокрема він писав, що оповідання «Дід Мина і баба Миниха» [5] «має 58 сторінок і становить собою майже суцільні надзвичайно розтягнені описи подробиць побуту та звичаїв діда та баби, котрі живуть у наймах цілою родиною (так звана інституція «сусідів»). Соціальний момент поринає у цілому морі цих описів. Твір стає анемічним, етнографічна захаращеність не дає змоги розвивати події, немає тут стрункого сюжету. Друга оповідка того самого автора «Тітка Настя» [8] хоч і не така розтягнена, як перша, проте не розкриває образу головного персонажа. Постать тітки Насті є неначе додатком до описів її хати – своєрідного музею старовини» [1, 56–57]. Як бачимо, літературознавець стверджує, що одним із недоліків твору є відсутність соціально-побутових конфліктів.

На нашу думку, такі характеристики дослідників засвідчують, що вони не ставили за мету здійснення ґрунтовного художньо-ідейного аналізу творів митця, а досліджували їх заідеологізовано, з позицій радянського літературознавства. Як відомо, романтики, на відміну від реалістів, прагнули дистанціюватися від сучасного їм економічного і соціального ладу, вважаючи це негідним людської особистості. Матвій Номис, працюючи в руслі романтизму, ставив за мету відтворення гармонійного, праведного, одухотвореного життя попередніх поколінь своїх земляків, які жили відповідно до християнських і традиційних народних ідеалів. Ідеї письменника розвиваються в руслі загальної концепції романтизму,

яку Д. Чижевський схарактеризував так: «Інтерес до народної поезії, до народного побуту та висока їх оцінка, інтерес до минулого та знову висока оцінка занедбаних, недооцінених сторінок минулого, інтерес до національно-своєрідного, любов до некультивованої природи – це ті моменти, які мусили звернути увагу представників східноєвропейських народів на їх старовину, на їхню народну поезію та народний побут, на їх власні країни» [11].

Відсутність соціальних і родинних конфліктів, описовість, фольклорно-етнографічний характер притаманні і етнографічно-художньому нарису «Різдвяні святки» [7], який Р. Міщук назвав однією з перших документальних спроб представити читачам українське село та звичаї його жителів [4, 116]. Зазначимо, що цей художній твір, як і багато інших літературних текстів Матвія Номиса, має автобіографічний характер, містить спогади й враження автора про атмосферу в українському селі напереродні зимових свят. Цей твір дає уявлення про формування світогляду митця, його громадянської і наукової позиції, педагогічних поглядів. У художньо-етнографічному оповіданні письменник детально описує сімейні традиції, спосіб життя, характер спілкування в українській родині у широкому суспільному контексті.

Згаданий твір складається з трьох частин («Готування до Різдвяних Святко», «Багата Кутя» і «Святий Вечір»), він написаний у формі листів до читача й охоплює цикл різдвяних свят на Полтавщині: то створений дитячою уявою, то описаний з точки зору дбайливого ошадливого господаря, що уміє рахувати кожну копійчину. Ці твори сповнені любов'ю до своїх земляків, нащадків українських вільних козаків (у тексті автор сховав своє рідне село під назвою Ріжків, а його мешканців під іменем ріжківців), проте паралелі є досить виразними. Відповідно до ідейних принципів романтизму Матвій Номис зберігає тісні зв'язки з усною народною творчістю, акцентує на спадкоємності поколінь: на його думку, полтавські господарі зберегли не лише звичаї та обряди, а й відчуття власної незалежності, дух вільної людини.

Серед основних моральних рис зарізьких селян Матвій Номис називав працелюбність, охайність, побожність, доброту, повагу до ста-

рших («старше покоління у нас користується такою повагою, що навіть панська дитина не рідко дозволить собі без поваги поводитись із старшими віком. І не лише зі сторонніми людьми, а навіть з кріпаками свого батька» [9]). Автор зазначає, що молоде покоління варто формувати на основі давніх традицій, дбаючи про його цнотливість, подружню вірність, чесність у веденні домашніх справ, оскільки вони завжди були невід'ємною складовою національного характеру українців і були доведені ними до найвищого рівня [9]. Охайність і ошадливість виявляється в українців насамперед у ставленні до свого зовнішнього вигляду, насамперед, до одягу.

До етнографічних оповідань Матвія Номиса автобіографічного характеру належить твір «Ранок у світлий празник», у якому прозаїк описав народні свята, звичаї та обряди, які були невід'ємною частиною життя його односельців. На відміну від інших українських етнографів, що звертали увагу на приготування до Великодня та його кульмінаційні моменти, Матвій Номис описав події, що відбувалися після виходу людей зі свяченими продуктами із церкви після Великодньої служби. Односельці не поспішали додому, щоб швидше розговорітися, а чекали на обідню. Дорогою з церкви додому вони, за давнім звичаєм, заходили на розмову до дяка Івана. Ця традиція нагадує давні громадські чи родові зібрання. У дяка козаки розповідали бувальщини, згадували усіх незвичних людей, які жили в їхньому селі від часу заснування: панотців, дяка-запорожця, святого чоловіка, «такого кремезного, що вуса макітрою поправляв», дідів, прадідів і прапрадідів зарізьких родин.

Наділяючи героїв своїх творів найкращими морально-етичними рисами, Матвій Номис подекуди їх ідеалізує, звертаючи особливу увагу на делікатність, толерантність, терпимість.

На прийомі контрасту до життєвого укладу селянських і козацьких родин зображені особливості життя українських поміщиків. Зокрема в замітці «Як збідніли Оболонські» [6] Матвій Номис досліджує процес і причини розорення козацької старшини в ХІХ столітті на прикладі родини Оболонських, які володіли землями в Полтавській губернії. Письменник зазначає, що козацька старшина поступово переймає особливості життя російських поміщиків. Ілюструє свої твердження він описом життя онука

генерального обозного Семена Васильовича Кочубея полтавського поміщика Семена Михайловича Кочубея, який «промотав сім тисяч душ селян і помер у бідності» [6, 11]. Потім Матвій Номис звертається до історії родини Оболонських. Свого часу Дем'ян Оболонський був генеральним бунчужним і одним з найзаможніших людей південної Полтавщини. Його збагачення митець описував так: імператриця Єлизавета в 1744 р. на шляху до Києва зупинялася в Глухові, там побачила дружину Оболонського, знайшла в ній схожість зі своєю матір'ю і щедро обдарувала. Отримавши Полтавські землі, Оболонський заснував тут декілька поселень (чисельність кріпаків у них була близько п'яти з половиною тисяч). Проте син поміщика Дем'ян і його дружина Олександра були схильні до марнотраства, яке проявлялося «у частих відправленнях посильних за кордон: в Нідерланди, де зазвичай пралася їхня білизна, у Париж, звідки дружина виписувала собі модні костюми... Скакали посланці Оболонського і по Росії, наприклад, в Одесу – за винами й закусками» [6, 12]. Такий стиль життя призвів до того, що Оболонські врешті-решт збанкрутіли, а їхні маєтки було розпродано. Усю історію зубожіння родин козацької старшини Матвій Номис узагальнив українською приказкою – «Набралися діди біди, поки набули, а онуки – муки, поки збули». Цей твір теж підтверджує нашу думку стосовно романтичного світогляду Матвія Номиса, оскільки він тісно пов'язаний з усною народною творчістю та етнографією; автор прагне передати дух епохи, він створює колоритні образи українських поміщиків, які не є типовими.

В українській культурі романтизм збігся в часі з активізацією етнотворчих процесів, відродженням національної культури. Він набув широкого поширення серед українських мит-

ців і позначився на розвитку різних сфер вітчизняного духовного життя. Одним із представників українського романтизму був Матвій Номис, художні твори якого вирізнялися автобіографізмом, зв'язком з фольклором та етнографією, детальним відтворенням матеріальної і духовної культури українців ХІХ століття. Завдяки цьому письменник доводить унікальність національного характеру українців і спадкоємність народних традицій.

Список використаних джерел

1. Денисюк І. О. Розвиток української малої прози ХІХ – початку ХХ ст. / І. О. Денисюк. — К. : Наукова думка, 1999. — 280 с.
2. Історія української літератури ХІХ ст. : навч. посіб. для вузів : у 3 кн. / За ред. Яценка М. Т. — К. : Либідь, 1996. — Кн. 2 : 40-ві – 60-ті роки ХІХ ст. — 384 с.
3. Михайлин І. Л. Історія української журналістики : Період становлення : від журналістики в Україні до української журналістики / І. Л. Михайлин. — Вид. 3-тє, доповн. і поліпшене. — Х. : Прапор, 2003. — 320 с.
4. Міщук Р. С. Українська оповідна проза 50–60-х рр. ХІХ ст. / Р. С. Міщук. — К. : Наук. думка, 1978. — 256 с.
5. Номис М. Дід Мина і баба Минаха / М. Номис // Хата (альманах). — Видання П. Куліша. — СПб., 1860. — С. 173—215.
6. Номис М. Как обеднели Оболонские / М. Номис // Киевская старина. — 1901. — июль—август. — С. 11—12.
7. Номис М. Різдвяні святки / М. Номис // Основа. — 1861. — Январь. — С. 267—281; Май. — С. 49—72; Июнь. — С. 21—38.
8. Номис М. Тітка Настя / М. Номис // Основа. — 1861. — Квітень. — С. 28—38.
9. Симонов М. Т. (Номис). Рассказы / М. Т. Симонов. — К. : Издание «Киевской старины», 1900. — С. 3 +XV+244.
10. Сініцина А.В. Історико-філософські ідеї українського романтизму (П.Куліш, М.Костомаров). Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.05 / А.В. Сініцина; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. — Л., 2001. — 20 с.
11. Чижевський Д. Історія української літератури (від початків до доби реалізму) / Д. Чижевський — Нью-Йорк : Українська Вільна Академія Наук у США, 1956. — 511 с.

ZINAIDA SHUMEYKO
Chernihiv

MATVIY NOMYS' CREATIVE HERITAGE IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN LITERATURE OF XIX CENTURY

In this article the literary heritage of Ukrainian ethnographer, folklorist, linguist, writer, social activist Matviy Nomys in the context of national literary process of XIX century is investigated. The author notes that the writer's creative activity developed in line with the general trends of artistic era, in cooperation with leading representatives of the political and cultural movement. Based on the analysis of artistic and ideological characteristics of these literary texts Shumeyko Z. finds that Matviy Nomys is a romantic writer.

Key words: the Romanticism, the literary work, a story, a writer.

ЗИНАИДА ШУМЕЙКО
г. Чернигов

ТВОРЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ МАТВЕЯ НОМИСА В КОНТЕКСТЕ УКРАИНСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕССА XIX ВЕКА

В статье исследовано литературное наследие украинского этнографа, фольклориста, языковеда, писателя, общественного деятеля Матвея Номиса в контексте развития отечественного литературного процесса XIX века. Автор отмечает, что творчество персоналии развивалась в русле общих художественных тенденций эпохи, во взаимодействии с ведущими представителями общественно-политического движения. Художественно-идейный анализ художественных произведений художника позволил автору сделать вывод о том, что Матвей Номис является писателем-романтиком.

Ключевые слова: романтизм, литературное произведение, рассказ, писатель.

Стаття надійшла до редколегії 06.11.2016

УДК 82.09:82./6/.2+929Маланюк477.65

ТЕТЯНА ЯРОВЕНКО

м. Харків

jarovenko.t@gmail.com

МАЛАНЮКОЗНАВСТВО ЕКЗИЛУ: КРИТИЧНА РЕЦЕПЦІЯ МІЖВОЄННОЇ ДОБИ

У статті робиться спроба простежити процес становлення маланюкознавства періоду екзилу, що складалося переважно із критичних відгуків учених-україністів Праги, Варшави, Львова (до 1940-х рр.), які стосувалися насамперед визначення тематичної палітри та специфіки образної системи перших поетичних збірок Є. Маланюка, творчих запозичень і перегуків, пафосу та ідеологічної складової його поезії. Увага зосереджується, зокрема, на ідеологічному факторі потрактувань та оцінок дослідників міжвоєнного періоду, які почасти заступали естетичний вимір творчості митця.

Ключові слова: актуалізація, інвектива, історіософія, концепція.

Серед повернутих Україні в кінці ХХ ст. мистецьких імен – одне з найвизначніших належить багатогранній особистості співця Степової Еллади Євгену Маланюку. Відкриття українському народу поета високого мистецького рівня й популярного на Заході речника національних ідей, кардинально протилежних «тогочасному більшовицькому режимові» [1, 10], залишається фактом не лише відновлення історичної справедливості, але й безперечним рушієм подальшого збагачення української нації. Тому метою нашої розвідки постає історіографічний екскурс у творчий процес і літературно-критичний дискурс реакції на нього міжвоєнної або «європейської» доби поетичного вираження Євгена Маланюка (20–50-ті рр. ХХ ст.) «Духовний плацдарм» (Т. Салига) за межами України представляли митці старшого покоління

(Н. Королева, Б. Лепкий, О. Олесь, У. Самчук, С. Черкасенко), поети «празької школи» (Ю. Дараган, Ю. Липа, Н. Ливицька-Холодна, О. Лятуринська, Г. Мазуренко, Л. Мосендз, О. Ольжич, О. Стефанович, М. Чирський), плеяда літературно-мистецьких сил МУРу (Є. Андіївська, Б. Бойчук, В. Вовк, С. Гординський, Д. Гуменна, В. Дорошенко, Г. Журба, І. Качуровський, І. Костецький, Г. Костюк, І. Кошелівець, Б. Кравців, П. Одарченко, Б. Рубчак, Ю. Шевельов, Яр Славутич) та багато інших. Серед творців національної культури в екзилі, завдання яких полягало в моделюванні узагальненого образу батьківщини «в її історичному, етнокультурному, психологічному вимірах» (М. Ільницький), роль беззаперечного лідера (особливо першого періоду творчості) перейняв Є. Маланюк в іпостасях насамперед поета й публіциста й, не менш